

Irena Mytnik

Warszawa, Uniwersytet Warszawski

NAZWY ZALEŻNOŚCIOWE NA -Y CZ, -OWY CZ/-EWY CZ W SYSTEMIE ANTROPONIMICZNYM UKRAIŃSKIEGO STANU UPRZYWILEJOWANEGO W XV-XVII WIEKU

Dependent Names in -ycz, -owycz/-ewycz Within the Anthroponymic System of Ukrainian Privileged Social Status in the 15th – 17th century

ABSTRACT: The purpose of the article is to identify and describe the function of the paternal formations in -ycz, -owycz/-ewycz and their participation within the anthroponymic system of privileged social status in Ukraine in the 15th – 17th centuries. The analyses carried out revealed three functions of the patronyms in question: the function of historical names, dependency names indicating the current father-son relationship, and the function of nicknames. They occupied a very important place in the naming system, with their tradition dating back to the early Middle Ages, while their functioning had no social restrictions. They constituted the second largest group of post-name terms, second only to historical misnomers, on which the identification of the social status in question was based. Current patronyms derived from paternal names mostly occurred in three-element formulas, and their functioning was also embedded in tradition. Combinations of this type in bourgeois and peasant anthroponymy were just occasional. Anthroponyms with the formants in question also occurred as dynastic epithets, commemorating the progenitors of families, individual and single-generation family names, constituting a kind of privilege for princes and nobility.

KEYWORDS: anthroponymic system, patronymics with suffixes -ycz, -owicz/-ewicz, historical names, nicknames, privileged social status in Ukraine

Przedmiotem proponowanego omówienia jest antroponimia stanu uprzywilejowanego w Ukrainie w XV-XVII w., który tworzyli stojący na jego szczycie książęta, a w różnych okresach historycznych również bojarzy, szlachta, panowie i ziemianie. Celem badawczym jest wskazanie i opis funkcji formacji odcjowskich na -ycz, -owycz/-ewycz oraz ich udziału w systemie nazewniczym tej grupy społecznej.

Rozważania opieram na pracach poświęconych imiennictwu książąt i szlachty, bazujących na licznych źródłach drukowanych i rękopiśmiennych, m.in. księgach grodzkich i ziemskich, popisach wojsk czy lustracjach miast i zamków¹ oraz na nowych

¹ I. Mytnik, *Antroponimia Wołynia w XVI-XVIII wieku*, Warszawa 2010; I. Mytnik, *Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI-XVII wieku*, Warszawa 2017; e-book Warszawa – Siedlce 2019; I. Митнік,

danych onomastycznych pochodzących z opracowań historiograficznych². W badaniu wykorzystano metodę analityczno-opisową, historyczno-porównawczą i socjoonomastyczną.

Przeprowadzone analizy ukazują trzy funkcje patronimów na *-ycz*, *-owycz/-ewycz* w dawnym imiennictwie ukraińskiej elity społecznej: nazwisk historycznych, nazw zależnościowych unaoczniających „żywą” relację ojciec – syn oraz przydomków. Omawiam je w nawiązaniu do tradycji nazewniczych oraz uwarunkowań stanowych.

1. Funkcja nazwiskowa formacji *-ycz*, *-owycz/-ewycz*

Współczesny system antroponimiczny Ukraińców oparty jest na typowym dla stanów nieszlacheckich wzorcu nazwiska zależnościowego, któremu towarzyszyły nazwiska odapelatywne i odmiejscowe. W uzusie oficjalnym funkcjonują formuły trzelementowe zawierające oprócz imienia i nazwiska aktualną nazwę odojcowską, która niejako wzmacnia odziedziczony z poprzednich epok patronimiczny model nazewniczy.

Nazwiska, wskazujące pierwotnie na aktualny związek filiacyjny, należą w słowiańskich systemach antroponimicznych do najstarszych po imionach środków nominacji, odzwierciedlają patriarchalny model społeczeństwa i rodziny, wyrażają przynależność dawnych nosicieli do rodu, niezwykle ważną przy dziedziczeniu, nabywaniu czy sprzedaży dóbr. Ich wykładnikiem morfologicznym na gruncie ukraińskim były formanty: *-ycz* < **-it*’b rozszerzony o pierwotnie posesywny morfem *-ow* i jego miękki wariant *-ew*; *-ow* (*-iw*); *-yn*; *-ko*; *-enko*; *-uk/-’uk*, *-czuk*; *-ak/-’ak*, *-czak*; *-yk*; *-ok*; *-ka*; *-ec*’; *-ej*; *-an*; *-yn*; *-ja(t)/-cza(t)* < **-ę*, **-ęta*; *-enia/-enię* < **-enię*). W ciągu wieków ich produktywność zmieniała się, a funkcjonowanie niektórych było uwarunkowane stanowo i geograficznie. Na przykład określenia na *-uk/-’uk*, *-czuk* nie występowały w antroponimii szlacheckiej, pierwotnie tworzyły hipokorystyka, odnotowywane już w XIII-XIV w. w zabytkach Zakarpacia, z czasem zaczęły derywować formacje patronimiczne, które szczyt swej popularności osiągnęły w wieku XVIII na zachodzie Ukrainy, zwłaszcza w województwie wołyńskim, w ziemi chełmskiej czy w ziemi bełskiej w nazewnictwie nieszlacheckim, głównie chłopskim³. Z kolei antroponimy z sufiksami *-ja(t)/-cza(t)*, *-enia/-enię* i *-enko* dokumenty odnoszące się do stanu uprzywilejowanego rejestrują dość rzadko, na ogół w funkcji przydomków, przy czym formacje na *-enko* w wieku XVI-XVIII były typowe dla imiennictwa nieszlacheckiego Ukrainy centralnej. Kategorię patronimiczną realizowały również określenia w Gen. sg oraz tzw. derywaty semantyczne.

C. Пахомова, *Антропонімікон українського привілейованого прошарку X-XVIII ст.*, Warszawa – Siedlce 2024.

² J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy do końca czternastego wieku*, reprint, wyd. J. Badowski, Warszawa 1994 (dalej: W); I. Смуток, *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV-XVIII ст.)*. *Родоводи*, т. I-III, Львів 2019-2020 (dalej: Smut.R).

³ M. Olejnik, *Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI-XVIII w.)*, Lublin 2019, s. 260.

Interesujące nas patronimy z formantami -ycz, -owycz/-ewycz należą, obok *-j, -ow/-ew, -yn, do najstarszych w antroponimii ukraińskiej, występowały już w zabytkach wczesnośredniowiecznych i chociaż służyły wówczas przede wszystkim do identyfikacji elit, to jednak ich funkcjonowanie nie było uwarunkowane społecznie. W wieku XVI należały do najbardziej produktywnych formantów antroponimicznych derywujących poimienne nazwy osobowe we wszystkich stanach.

Określenia zależnościowe na -ycz, -owycz/-ewycz w systemie antroponimicznym warstwy uprzywilejowanej w XV-XVII w. pełniły najczęściej funkcję nazwiskową, były formacjami rodzinnymi, a wiele z nich już w XV wieku przechodziło w niezmienną formę na kolejne pokolenia, stając się dziedzicznymi nazwami rodowymi.

Książęta

Kniaziewie Kozeczycze: Andrzej, Lew i Iwan z synem Olechno W 1445, Iwaszko Sanguszkowicz W 1452 r., Iwan Putiatycz W 1488, Олександр Сангушкович Voit. 1491, Dymitr (Mitko) Putiatycz W 1499;

Михайло Сангушкович Voit. 1511, Wasil Michałowicz Sanguszkowicz W 1518, Іван Григорович Кожанович Велицький AS III 1519, Wasil i Bohdan Iwanowicze Kurcewicz W 1534, Andrzej Kozieczyc W 1545, Andrzeja Michałowicza Sanguszkowicza Koszerskiego W 1546, Іван Дмитрович Курцевич-Буремльський Voit. 1568;

Jan Kurcewicz Bulyha W 1601, Семен Андрійович Сангушкович Ковельський Voit. 1638.

Szlachta

костько головєньчичь SSM 1401, Волчко Кузьмич Hrush. VI 1404, ива(н) дан-слави(ч) SSM 1404, Волчко Преслужич Hrush. VI 1404, Костьо Солнечкович Hrush. VI 1404, Михайло Процович Hrush. VI 1404, Drobisz Szczethen Hołowicz SSM 1413, прокопъ нанєви(ч) SSM 1413, сенко процеві(ч) SSM 1413, васко тептюкови(ч)ъ SSM 1415, васко мошоньчичи UH 1421, стань бабичь SSM 1435, кости андрониковича SSM 1437, Iohannes Markussowicz de Dobanowicze AGZ XIII 1437, Гринко Сурвилович AS I 1437, Senyko Schepiothczicz AGZ XIII 1437, Юрій Джусич Yak. 1443, Федко Хомич AS III 1446, Ванько Петраишкович AS I 1461, Ігнат Промчійкович AS I 1463, Юшко Довгайлович AS I 1463, пашко миткови(ч) UH 1463, петра(ш) верботи(ч) UH 1463, Андрій Чаплич Yak. 1463, Аньдрїи Дїнникович AS I 1466, яшко сиропатиц AS I 1470, Сачко Прибиткович AS I 1477, Семашко Єпифановичь SSM 1478, Olechna Bołbasowicza AS III 1486, Lewka Bohowitynowicza AS III 1486, Роман Івашкович Волчкович Yak. 1486, васи (л)ю хре(б)товичу UH 1490, Петр ѡлєхнович AS I 1491, Дашка Калєниковича AS I 1491 Сєнько Дени(с)кович AS I 1497, Оєдка Лудовича SSM 1497, Оєдоръ Бльщановичь SSM 1498, ивашко русиновичъ UH 1499, василья хрѣ(б)товича SSM 1499, Єлизаръ Шиловичъ AS III 1500;

Fedko Dubrowicz Hrusz. III 1509, Дмитро Александрович Кмітич Yak. 1522, Іван Хомакович AS III 1528, Григорей Пугачєвич AS III 1528, Jackowi Zubowi-

czowi AS III 1506, *Andrzej Jakubowicz Niemirowicz* W 1528, *Грицько Сенютич* AS III 1528, *Богдан Олехнович Джусич* Як. 1528, *Иван Покотилович* AS III 1533, *Лев Звірович Волчкович* Як. 1540, *Lew Patejewicz Tyszkowicz* W 1546, *Hrehory Siemianowicz* AS VI 1558, *Józef Iwanowicz Niemirycz* U 1566, *Філон Скобейкович Кордиш* Як. 1569, *Dimitra Dołmatowicza* Jabł. XX 1581, *Иван Зеліскович* Smut. R I 1588;

Jacek (Grigorij) Dymitrowicz Butowicz U 1602, *Mikołaj Daniłowicz* Jabł. V 1616, *Dymitr Lichowidowicz* Jabł. V 1616, *Hrehorego Aleksandrowicza Chodkiewicza* Jabł. V 1616, *Jan Neczaj Hruzewicz* U 1619, *Iwan Sebastyanowicz* Jabł. XX 1628, *Ostapowi Juskiwiczowi* Jabł. V 1636, *Юрій Дем'янович Гулевич* Як. 1637, *Філон Воронич* Як. 1640, *Юрій Немурич* Як. 1659.

Omawiane formacje tworzyły najliczniejszą grupę patronimów, która w XV w. wśród książąt stanowiła 35% wszystkich nazw rodowych, w środowisku szlacheckim – niespełna 47%, w XVI w. odpowiednio: 14% i 15%, a w XVII w. – 5% i 14,5%⁴. Potwierdzają to badania regionalne dotyczące antroponimii ziemi lwowskiej i halickiej⁵, wołyńskiej⁶, chełmskiej⁷ oraz Żytomierszczyzny⁸. Wysoka produktywność tych formantów, szczególnie w wieku XVI, cechowała również imiennictwo szlachty podlaskiej⁹.

Dodajmy, że system antroponimiczny książąt i szlachty opierał się w omawianym okresie na modelu nazwiska odmiejscowego z sufiksem *-s'kyj/-c'kyj*, tworzonego od nazw posiadanych majątków ziemskich, a formacje zależnościowe zajmowały drugie na liście frekwencyjnej miejsce wśród nazw stojących po imieniu. Udział formacji odapelatywnych w imiennictwie tych stanów był niewielki.

2. Aktualne patronimy na *-owycz/-ewycz*

W antroponimii warstwy uprzywilejowanej zestawienia trzelementowe z określeniem na *-owycz/-ewycz*, wskazującym na aktualny związek filiacyjny, pojawiły się w zabytkach starokijowskich i dotyczyły ówczesnych elit¹⁰. Ich ciągłość historyczną potwierdzają źródła XV-wieczne i późniejsze z różnych terytoriów Ukrainy, odnoszące się zarówno do książąt, jak i szlachty, w większości dokumenty oficjalne, takie jak hramoty czy księgi ziemskie i grodzkie. Spostrzeżenia te potwierdzają również

⁴ I. Митнік, С. Пахомова, *Антропонімікон...*, с. 164.

⁵ W. Szulowska, *Imiennictwo dawnej ziemi halickiej i lwowskiej*, Warszawa 1992, s. 58.

⁶ I. Mytnik, *Antroponimia...*, s. 294, 342-345.

⁷ I. Mytnik, *Imiennictwo...*, s. 233.

⁸ Л. Яшук, *Антропонімія Житомирщини XVI-XVII ст.* Автореферат, Київ 2008, с. 6.

⁹ P. Złotkowski, *Nazwy osobowe szlachty podlaskiej z formantem -icz, -owicz, -ewicz w XV-XVII wieku*, [w:] *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, „Studia Slavistyczne”, t. 1, red. Z. Abramowicz, L. Dacewicz, Białystok 1999, s. 343-349.

¹⁰ С.М. Медвідь-Пахомова, *Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах*, Ужгород 1999, с. 107.

studia regionalne: wiele cennych przykładów odnotowują dokumenty XVI i XVII w. z Ukrainy Prawobrzeżnej¹¹, przywoływane już badania nad antroponimią ziemi chełmskiej i wołyńskiej, a także szlachty podlaskiej w XVI w.¹².

Książęta

Wasil Fedorowicz Ostrogski W 1428, Michał Konstantynowicz Olszannicki (Olszański) W 1439, Michała Wasilewicz Czartoryskiego W 1481, Semen Wasilewicz Zbarański W 1482, Konstanty Iwanowicz Ostrogski W 1486, Andrzej Aleksandrowicz Sanguszkowicz W 1494, Fedor Semenowicz Hliński W 1495, Bohdan Fedorowicz Hliński W 1497;

Michał Fedorowicz Kozeczycz W 1502, Iwan Wasilewicz Kurcewicz W 1504, Sołtan Michałowicz Sokolski W 1509, Bohdan Iwanowicz Putiatycz W 1514, Aleksander Fedkowicz Porycki W 1514, Iwana Jurjewicza Zesławskiego W 1516, Wasil Michałowicz Sanguszkowicz W 1518, Iwan Wasilewicz Kozeka W 1519, Wasil i Bohdan Iwanowicze Kurcewicze W 1530, Andrzejem Michałowiczem Sanguszkowiczem W 1530, Fedor Iwanowicz Zesławski W 1532, Aleksander Andrejewicz Koszyrski W 1535, Andrzej Tymofiejewicz Kapusta W 1536, Jurij Andrejewicz Zbarański W 1539, Wasil Fedorowicz Czetwertyński W 1540, Fryderyk Hlebowicz Proński W 1546, Dymitrowi Fedorowiczowi Sanguszcze W 1553, Iwan Romanowicz Lubecki W 1561, Bohusz Fedorowicz Korecki W 1576, Костентина Костенти//новича ѿстрозского KZK 1578, Юрємъ Богдановичом Пузыною KZK 1578, Костантина Ивановича Вишневецкого KZK 1578, Миколаємъ Андриєвичомъ Збаражскимъ KZK 1578, Василя Ивановича Курцевича KZK 1578, Joachim Bohuszewicz Korecki W 1581;

Kiryk Jurjewicz Masalski W 1601, Iwan Michałowicz Rużyński W 1606, Jurij Stanisławowicz Woronecki W 1614, Aleksander Aleksandrowicz Porycki W 1618, Roman Kirykowicz Rużyński W 1619, Iwan Aleksandrowicz Wiszniewiecki W 1627, Микола Юрійович Чорторійський Voit. 1661.

Aktualne patronimy na -owycz/-owicz//ewycz/-ewicz w antroponimii książęcej występowały również w zestawieniach bardziej rozbudowanych, cztero- i pięcioelementowych, np. *Michał Wasilewicz Wiszniewiecki i Zbarański W 1517, Andrzeja Michałowicza Sanguszkowicza Koszerskiego W 1539, Василь Михайлович Сангушко-Ковельський Voit. 1558; Jan Dymitrowicz Kurcewicz Bułyha W 1601, Hrihory Lwowicz Sanguszko Koszyrski W 1601, Stefan Markowicz Sokolski z Czetwertni W 1614, Адам-Олександр Григорович Сангушко-Каширський Voit. 1653.*

Szlachta

Григорей Исаевич Громыка SSM 1410, Волчко (Іван?) Александрович Кмітич Як. 1458, Wolczko Romanowicz Wolczkowicz U 1478, Івань Олександрович Стретович SSM 1486, Hornostaj Ostafij Romanowicz U 1487, Горностай Остафійович Романович Як. 1487, Іван Борисович Глинський Voit. 1498;

¹¹ I. Єфименко, *Українські прізвищеви назви XVI ст.*, Київ 2003, s. 9; Яшук Л., *op. cit.*, s. 7-8, 16.

¹² L. Dacewicz, *Proces kształtowania się nazwiska szlacheckiego w kontekście pogranicza etniczno-kulturowego (na przykładzie woj. podlaskiego w XVI w.)*, [w:] *Pogranicza. Kontakty kulturowe, literackie, językowe*, red. L. Dacewicz, Białystok 2004, s. 158.

Iwan Lwowicz Hliński U 1505, *Богданом Сєнковичом Гостьским* AS III 1507, *Wasko Bielikowicz Kozłowski* AS III 1525, *Сємєн Гринкєвич Козинский* AS III 1528, *Iwan Hrehorowicz Szulka* U 1542, *Mikita Fedorowicz Serbin* AS VII 1555, *Wasil Steckowicz Rahoza* W 1558, *Michała Iwanowicza Oszczowskiego* AS VI 1558, *Фєдора Василєвича Бокєл* KZK 1578, *Адама Климентовича Боговити́на* KZK 1578, *Григорю Андрєєвичу Дєдєркалу* KZK 1578, *Михаила Игнатовича Дчусы* KZK 1578, *Матфєл Словича Малинского* KZK 1578, *Фєдоромъ Григорєвичомъ Сєнютю* KZK 1578, *Богущь Павлович Лудвицький* KZK 1578, *Петра Михайловича Сємашка* KZK 1578, *Сєска Мацковича Жижниковского* KZK 1578, *Михаила Словича Малинского* KZK 1578, *Дєниса Богущєвича Нєсвєцкого* KZK 1578, *Сємє(н) Пєтрови(ч) Дєниско* KZK 1578, *Михаила Мартиновича Кравєского* KZK 1578, *Григория Богдановича Лоситинского* KZK 1578, *Iwan Wysoczański Jankowicz* Smut. 1581, *Frydrycha Tyszkowicza Łohojskiego* Jabł. XX 1581, *Нры́єко Jaworski Petraszewicz* Smut. 1585, *Petro Paclawski Hryćkowicz* Smut. 1585, *Станіславом Братківським Іванковичем* Smut.R I 1590, *Сєнько Костьович Баранєцький* Smut.R I 1593;

Васько Юркович Калічка Smut.R I 1611, *Iwan Nowosielski Piaszowicz* Smut. 1621, *Гриць Волчкович Ясницький* Hrush. VI 1628, *Стець Андроникович Гошовський* Hrush. VI 1628, *Ян Богущович Горайн* Yak. 1641, *Iwan Komarnicki Demkowicz* AGZ XXI 1649, *Stefan Terlecki Zaniewicz* AGZ XXI 1649, *Andrzej Łucki Antoniowicz* AGZ XXI 1649.

Również w materiale dotyczącym do szlachty określenia wskazujące na „żywy” związek filiacyjny odnajdujemy w zestawieniach cztero- i pięcioelementowych, np.

Бук (Юрії) Александрович Кміта Вороновицький Yak. 1498; *Andrij Winnicki Łucznik Sieńkowicz* Smut. 1558, *Kość Jaworski Waskowicz Humien* Smut. 1570, *Михайло Федорович Сербин Хорохоринський* Yak. 1576, *Сємє(н) Пєтрови(ч) Дєниско Ма(т)виєвє(ц)ки(и)* KZK 1578, *Іван Романович Сєнютя Лиховєцький* KZK 1578, *Михайло Игнатович Джуса Ляховский* KZK 1578, *Василєи Михайлович Єлович Малинский* KZK 1578, *Іва(н) Миха(и)лови(ч) Гулєви(ч) Смолєго(в)ски(и)* KZK 1578, *Іва(н) Миха(и)лови(ч) Гулєви(ч) Смолєго(в)ски(и)* KZK 1578, *Іван Михайлович Гулевич Смолиговський* Yak. 1591; *Юрії (Ярош) Александрович Кміта Черленковський* Yak. 1605, *Iwan Kulczycki Tarasowicz Kotkało* Smut. 1630, *Базилія Кульчицького Тарасовича Хапки* Smut.R I 1644.

Badania nad ukraińskim systemem antroponimicznym pozwalają na stwierdzenie, że przedstawiony typ formuł nazewniczych był niejako zarezerwowany dla stanu uprzywilejowanego. W imiennictwie nieszlacheckim zestawienia trzelementowe z „żywą” nazwą odojcowską przed lub po nazwisku zwyczajowym źródła rejestrują okazjonalnie. Były to derywaty o zróżnicowanej strukturze morfologicznej, z formantami -yk/-ik, -ak, -ow, -uk/-'uk oraz -owycz/-owicz//ewycz/-ewicz¹³.

¹³ Por. np. M. Kojder, *Antroponimia historyczna wiernych chełmskiej diecezji grecko-unickiej (1662-1810)*, Lublin 2019; I. Mytnik, *Antroponimia...*, s. 351-352; I. Mytnik, *Imiennictwo...*, s. 238.

3. Formacje na -ycz, -owycz/-ewycz w funkcji przydomków

Przydomki dynastyczne

Przydomki z omawianymi formantami miały charakter rodowy: były to przekazywane z pokolenia na pokolenie formacje nawiązujące do Narymunta, Lubarta, Olgierda, Koriata, synów Giedymina, wielkiego księcia litewskiego, którzy dali początek liniom dynastycznym.

Giedyminiowicze sięgnęli po przydomki dynastyczne dopiero w XVII w. Spotykamy je w zapisach dotyczących książąt Różyńskich, używających przydomka *Narymuntowicze*, np. *Ян Наримунтович Ружинський* Voit. 1633, czy Kurcewiczów, podkreślających swoje pochodzenie od Koriata, np. *Samuel Koriatowicz Kurcewicz* W 1643, *Aleksander Korjatowicz Kurcewicz* Bon. XIII 1680. Przydomkiem *Koriatowicz* posługiwały się dzieci kniazia Jana Kurcewicza Bułyhy, podstarościego białocerkiewskiego, na zasadzie – jak twierdzi J. Wolff – błędnej tradycji, łączącej początki rodu z Koriatem zamiast z Narymuntem¹⁴.

Patronimiczny przydomek dynastyczny *Olgierdowicz* używany był przez Sanguszkowiczów (Sanguszków), wywodzących się od księcia Fedora Olgierdowicza, np. *Adam Aleksandr Olgierdowicz Sanguszko* W 1620. Część z nich, uznając się za potomków Lubarta Giedyminiowicza, przyjęła przydomek *Lubartowicz*, np. *Samuel Sanguszko Lubartowicz* z Kowla W 1635.

Przydomki upamiętniające protoplastów rodów

Były to określenia motywowane przez antroponimy założycieli rodów książęcych i szlacheckich, niewątpliwie służyły podkreśleniu świetności rodu, ułatwiały identyfikację w rozrodzonych rodzinach. Spotykamy je u Woronieckich, którzy od imienia swego protoplasty, Wojny Fedorowycza Woroneckiego Trystenskiego, utworzyli przydomek *Wojnycz* (*Wojna*), np. *Лев Воинє Вороницкому* KZK 1578, poza tym u książąt Śluckich, którzy na cześć założyciela rodu Olelka Wołodymyrowycza do swego nazwiska rodowego przyłączyli określenie *Olelkowicz*, np. *Jan-Szymon Jurjewicz Olelkowicz książę Ślucki* W 1589. Z kolei Zbarascy, Wiśniowieccy i Poryccy od końca XVI w. posługiwali się przydomkiem *Korybutowycz* (*Korybut*), np. *Юриш Андрієвич Корибутович Збараский* KZK 1578, *Аджам Олександрович Корибутович Вишневецький* Voit. 1622.

Przydomki indywidualne i rodzinne jednopokoleniowe

Wśród przedstawicieli stanu uprzywilejowanego znane były też określenia występujące w obrębie generacji, niektóre z nich były antroponimami indywidualnymi, inne rodzinnymi. Przydomki tworzone za pomocą formantów -ycz, -owycz/-ewycz dotyczyły przede wszystkim szlachty – rejestrują je w większości źródła odnoszące się do szlachty halickiej i podolskiej w XVI i XVII w. Jeden zapis dotyczy książęcej rodziny Różyńskich: *Григорій Михайлович Бурдинович Ружинський* Yak. 1633.

¹⁴ J. Wolff, *Kniazowie...*, s. 199.

Przydomki szlacheckie o semantyce patronimicznej czy adapelatywnej znane były w całej Ukrainie. Funkcjonowały wśród członków rozrodzonej szlachty gniazdowej, która dzieląc się na liczne gałęzie do nazwy rodowej dołączała określenia dodatkowe. Przykłady takich rodzin, ich nazwisk i przydomków przytacza Mychajło Hruszewski, pisząc o szlachcie Rusi Czerwonej w pierwszej połowie XVII w., np. *Княгиницькі Проскурчата, Калиновята, Сенковята; Чайківські Беринди, Солонипки, Трунковичі; Пацлавські Грицьковята, Іскрята; Волковинські Сали, Басенки, Худенки*¹⁵. Z kolei Al. Jabłonowski, opierając się na źródłach XVI-wiecznych odnoszących się do szlachty chełmskiej, wspomina *Komarnickich Dudyczów, Sosnowskich Feciulowiczów, Czarnolózkich Orzeszkowiczów czy Gruszeckich Żakowiczów*, którzy posługiwali się przydomkami o semantyce patronimicznej na *-owycz/-ewycz*¹⁶.

Omawiane onimy występowały przed lub po nazwisku w zestawieniach trzy-, cztero- i pięcioelementowych w dokumentach XVI i XVII w.

Михайла Височанського Верижича Smut.R I 1573, *Тимко Кропивницький Зубальович* Smut.R I 1586, *Михалко Матківський Гусакович* Smut.R I 1599, *Маїко Сіелеcki Szkrebetyч* Smut. 1600;

Lechno Horodyski Czobotowicz Miśkowicz Smut. 1612, *Łukasza Bołotowica Kuwiczyskiego* Jabł. V 1616, *Федор Гошовський Клечкович* Hrush. VI 1628, *Iwana Kropiwnickiego Chrapłowicza* Smut. 1629, *Fedko Horodyski Czobotowicz Żurawel* Smut. 1632, *Pawło Popiel Kołodrub Husakowicz* Smut. 1639, *Illi Kulczyckiego Waczynicza Miśkowicza* Smut. 1643, *Івана Винницького Радевича Мінчича* Smut. R I 1646, *Тимка Літинського Піскоровича* Smut.R I 1646, *Hrehory Jaworski Czerwakowic* AGZ XXI 1648, *Тимко Сіелеcki Cybulczyc* AGZ XXI 1648, *Fejtko Majtkowski Skonsurowicz* AGZ XXI 1648, *Iwan Majtkowski Wiaziulic* AGZ XXI 1648, *Aleksander Baczyński Kotłowicz* Smut. 1649, *Fedko Komarnicki Drużbyч* AGZ XXI 1649, *Maciej Jaworski Piskowicz* AGZ XXI 1649, *Dawid Ilnicki Huczyłowic* AGZ XXI 1649, *Hryc Ilnicki Kolhanowicz* AGZ XXI 1649, *Sien Kulczycki Mienkowicz* AGZ XXI 1649, *Andrzej Sіelecki Masnikowicz* AGZ XXI 1649, *Hrehory Sіelecki Kleczkowicz* AGZ XXI 1649, *Pawło Jaworski Szustejowicz* Smut. 1649, *Aleksander Jaworski Góldycz* Smut. 1649, *Івану Височанському Верижичу Петрушевичу* Smut.R II 1665, *Іван Ільницький Гучилович* Smut.R III 1667, *Костянтин Брошньовський Бриневич* Smut.R I 1682.

Podsumowanie

1. W XV-XVII w. w systemie antroponimicznym ukraińskiego stanu uprzywilejowanego nazwy osobowe o pierwotnej semantyce odojcowskiej z formantami *-ycz, -owycz/-ewycz* występowały w trzech funkcjach: nazwiskowej, w funkcji patro-

¹⁵ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. VI, Київ-Львів 1907, с. 240-241, 253.

¹⁶ Al. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemia Ruskie. Ruś Czerwona*, t. VII, cz. 2, *Źródła dziejowe*, t. XVII, cz. 2, Warszawa 1903, s. 287-288.

- nimu wskazującego na aktualną relację ojciec – syn oraz przydomków. Zajmowały ważne miejsce w systemie nazwennym, swoją tradycją sięgając jeszcze czasów wczesnośredniowiecznych.
2. W XV w. nominacja książąt opierała się na modelu nazwiska odmiejscowego, natomiast szlachty na nazwiskach patronimicznych, przeważnie z sufiksami -ycz, -owycz/-ewycz. W kolejnych stuleciach w całym stanie uprzywilejowanym patronimy tworzyły drugą grupę formacji poimiennych, ustępując określeniom na -s'kyj/-c'kyj. Ich funkcjonowanie nie miało ograniczeń społecznych, podczas gdy syntetyczne nazwy odmiejscowe były przywilejem szlacheckim.
 3. Zarówno w identyfikacji książąt, jak i szlachty określenia na -owycz/-ewycz derywowane od imion ojców pełniły funkcję „żywych” patronimów w zestawieniach trzelementowych, niekiedy bardziej rozbudowanych, cztero- i pięcioelementowych. Ich funkcjonowanie również osadzone było w tradycji – pierwsze przykłady takich formuł odnotowują zabytki starokijowskie odnoszące się do książąt. W antroponimii mieszczańskiej i chłopskiej zestawienia omawianego typu należały do okazjonalnych.
 4. Antroponimy z formantami -ycz, -owycz/-ewycz występowały również w roli przydomków dynastycznych, upamiętniających protoplastów rodów, indywidualnych i rodzinnych jednopokoleniowych, zazwyczaj przed lub po nazwisku zwyczajowym. Było to podyktowane brakiem norm prawnych, uwarunkowaniami ekonomicznymi oraz społeczno-kulturowymi związanymi z potrzebą udokumentowania przynależności do rodu, podkreślenia statusu społecznego, starożytności i świetności rodu, a w przypadku rozrodzonej szlachty gniazdowej koniecznością dokładnej identyfikacji utrudnionej z powodu powstawania licznych linii rodowych.

Skróty

AGZ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego*, wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego, t. VII, XIII, XXI, Lwów 1878-1911.

AS *Archiwum ks. Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. I, III, VI, VII, Lwów 1887-1910.

Bon. XIII Boniecki A., *Herbarz Polski*, t. XIII, Warszawa 1909.

Hrush. III *Жерела до історії України-Руси. Описи королівщини в руських землях XVI віку*, ред. М. Грушевський, т. III, Львів 1900.

Hrush. VI Грушевський М., *Історія України-Руси*, т. VI, Київ-Львів 1907.

Jabl. V Al. Jabłonowski, *Lustracye królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku*, Źródła dziejowe, t. V, Warszawa 1877.

Jabl. XX Al. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijów, Braclaw)*, t. 9, Źródła dziejowe, t. XX, Warszawa 1894.

- KZK** Кременецька земська книга 1578, підг. до вид. Л.В. Ящук, Кременець 2018.
- Smut.** Smutok I., *Szlachta ruska ziemi przemyskiej* (XIV-XVIII w.). *Analiza historyczno-genealogiczna*, Przemyśl 2021.
- Smut.R** Смуток І., *Руська шляхта Перемишльської землі (XIV-XVIII ст.)*. *Родоводи*, т. I-III, Львів 2019-2020.
- SSM** Словник староукраїнської мови XIV-XV ст., ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Гринчишин, т. I-II, Київ 1977-1978.
- U** *Urzędnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego XV-XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Janas, W. Kłaczewski, seria wydawnicza „Urzędnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wiek: spisy”, т. III, з. 4, Кórник 2002.
- UH** *Українські грамоти XIVст.*, Київ 1965.
- Voit.** Войтович Л., *Князівські династії східної Європи (IX-XVI ст.)*, Львів 2000.
- W** J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy do końca czternastego wieku*, reprint, wyd. J. Badowski, Warszawa 1994.
- Yak.** Яковенко Н., *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь та Центральна Україна)*, Київ 2008.

References

- Dacewicz L., *Proces kształtowania się nazwiska szlacheckiego w kontekście pogranicza etniczno-kulturowego (na przykładzie woj. podlaskiego w XVI w.)*, [w:] *Pogranicza. Kontakty kulturowe, literackie, językowe*, red. L. Dacewicz, Białystok 2004.
- Hrushevskiy M., *Istoriia Ukrainy-Rusy*, т. VI, Kyiv – Lviv 1907.
- Jabłonowski Al., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona*, т. VII, cz. 2, Źródła dziejowe, т. XVII, cz. 2, Warszawa 1903.
- Kojder M., *Antroponimia historyczna wiernych chełmskiej diecezji grecko-unickiej (1662-1810)*, Lublin 2019.
- Medvid-Pakhomova S.M., *Evoliutsiia antroponimnykh formul u slovianskykh movakh*, Uzhhorod 1999.
- Mytnik I., Pakhomova S., *Antroponimikon ukrainskoho pryvileiovanoho prosharku X-XVIII st.*, Warszawa – Siedlce 2024.
- Mytnik I., *Antroponimia Wołynia w XVI-XVIII wieku*, Warszawa 2010.
- Mytnik I., *Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI-XVII wieku*, Warszawa 2017; e-book Warszawa – Siedlce 2019.
- Olejnik M., *Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI-XVIII w.)*, Lublin 2019.
- Szulowska W., *Imiennictwo dawnej ziemi halickiej i lwowskiej*, Warszawa 1992.
- Yashchuk L., *Antroponimiiia Zhytomyrshchyny XVI-XVII st.* Avtoreferat, Kyiv 2008.
- Yefymenko I., *Ukrainski pryzvyshchevi nazvy XVI st.*, Kyiv 2003.
- Złotkowski P., *Nazwy osobowe szlachty podlaskiej z formantem -icz, -owicz, -ewicz w XV-XVII wieku*, [w:] *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*, „Studia Slawistyczne”, т. 1, red. Z. Abramowicz, L. Dacewicz, Białystok 1999.

NOTA O AUTORCE

Prof. dr hab. Irena Mytnik, Instytut Ukrainistyki, Uniwersytet Warszawski. **Wybrane publikacje: książki:** *Antroponimia Wołynia w XVI-XVIII w.*, Warszawa 2010; *Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI-XVII wieku*, Warszawa 2017, e-book, Warszawa – Lublin 2019; I. Митнік, С. Пахомова, *Антропонімікон українського привілейованого прошарку X-XVIII см.*, Warszawa – Siedlce 2024; *Słownik historyczno-etymologiczny antroponimów ziemi chełmskiej XVI-XVII wieku*, Warszawa 2017, e-book, wydanie drugie, poprawione i uzupełnione, Warszawa – Lublin 2022; I. Mytnik, O. Przybysz, N. Zaika, *Ukraiński język prawny i prawniczy*, część 2, *Ochrona danych osobowych*, Warszawa – Siedlce 2024.

ORCID: 0000-0002-9748-3314

Email: iwmytnik@uw.edu.pl